

ІРАН #4

дослідження практик відновлення країн
після руйнації

8 років війни

Ірано-Іракська війна
1980-1988 років

1 млн жертв

Понад 1 млн жертв сукупно, знищена
цивільна інфраструктура, значні обсяги
екологічного забруднення

Відновлення

Місяцями відновлення
триває й досі

Політичний устрій

За Конституцією Іран є ісламською республікою (теократичний режим), що використовує для управління деякі інструменти демократії.

З 1979 року вибудувалася організаційна структура влади, яка не зазнала істотних змін до наших часів.

Главою держави є **Верховний Лідер Ірану**, він же духовний лідер країни. Протягом усього конфлікту Верховним Лідером був Рухолла Мосаві Хомейні.

Президент є главою виконавчої влади та обирається на виборах.

Парламент, Меджліс, обирається всенародним голосуванням кожні чотири роки. Парламент має повноваження ухвалювати закони та відхиляти річний бюджет, а також скликати та проводити імпічмент щодо міністрів уряду та президента.

Членів **Ради міністрів** обирає Президент. Їх має затвердити парламент, який також може оголосити міністрам імпічмент.

Економіка

До 1977 року Іран піднявся на 18-е місце за часткою ВВП світі. У 2017 році Іран був на 27-му місці, 2021 року — на 17-му.

Віддзеркалюючи тенденції ВВП, дохід на душу населення Ірану зростав набагато повільніше після 1979 року. За чотири десятиліття після революції дохід на душу населення лише подвоївся. У 1980 р. номінальний ВВП Ірану на душу населення становив 2374 \$, у 2018 р. — 4838 \$.

ВВП на душу населення у 1990 році становив 1384 \$, що було на 42% менше за цей самий показник 1977 року, а безробіття складало понад 30%.

Хід конфлікту

Війна з Іраком тривала з вересня 1980 року до серпня 1988 року. П'ять іранських провінцій, що межують з Іраком, — Хузестан, Ілам, Керманшахан, Курдестан і Західний Азербайджан — стали активними театрами повітряних і наземних конфліктів, а ще 11 провінцій зазнали тривалого повітряного бомбардування.

Припинення конфлікту закріпили [резолуцією Ради Безпеки ООН 598](#), після якої було досягнуто перемир'я між сторонами та поверненню до старих кордонів.

Збитки¹

1 Людські втрати. Зміна демографічного профілю

В Ірані загинуло приблизно 500 000 осіб. Ще близько 2,5 млн іранців стали бездомними, втратили роботу або були переміщені. (*Amirahmadi, Hooshang. 1990. Revolution and Economic Transition*).

З початком війни демографічний профіль Ірану сильно змінився. Багато змін є прямим наслідком політики уряду щодо збільшення населення країни. Протягом воєнних років населення зростало понад 3,7% щорічно; до 1988 року загальна кількість населення була приблизно на 50% більшою, ніж у 1976 році.

Попри значні запаси природних енергоресурсів, Іран не став суперекономікою. Молода нація іранців залишилася бідною, неосвіченою та безробітною. Нерозкритий потенціал призвів до стагнації.

Супутні потреби в соціальних послугах та освітніх закладах становили проблему для органів влади, що займаються виділенням ресурсів для реконструкції.

2 Економічні збитки

На той час, коли сторони домовилися про припинення вогню, промисловість Ірану працювала лише на 20-30% потужностей.

Протягом 1978-1988 років середня річна втрата реального доходу на одного іранця становила 3150 \$.

Іранський уряд виділяв три види прямого економічного збитку, завданого в результаті війни, щодо:

- будівель та інших споруд;
- машин та обладнання;
- матеріалів та товарів.

За оцінками Ради Безпеки ООН, вартість прямого економічного збитку без урахування воєнних збитків і людських життів, склала 97,3 млрд \$. Оцінка ЦРУ — 160 млрд \$, включно з упущеною вигодою щодо ресурсів. Використовуючи інший обмінний курс, іранський уряд називає цифру в понад 300 млрд \$. Військові збитки оцінено в 50 млрд \$.

1. В оцінці збитків, якщо не вказано інше, було використано інформацію з доповідей Генерального Секретаря ООН:

1) *United Nations Secretary-General. 1991. "Report on Iran's reconstruction efforts in the wake of the conflict between the Islamic Republic of Iran and Iraq." 24 December;*

2) *United Nations Secretary-General. 1991. "Report on the scope and nature of damage inflicted on the Kuwaiti infrastructure during the Iraqi occupation." 26 April.*

3 Екологічні втрати

Наземні бої та повітряні бомбардування спричинили значне знищення лісів, внаслідок цього збільшувалися стік води та ерозія ґрунтів. Під час конфлікту було знищено понад 3 млн фінікових пальм і 5000 га садів.

Під час війни продукція з південного Ірану вважалася шкідливою для здоров'я і не могла продаватися, що підвищило ціни та створювало дефіцит.

4 Втрати житлового фонду

Війна стерла з землі 4000 сіл, пошкодила 52 міста, знищила близько 120 000 будинків; 6 міст повністю зрівняно з землею, а ще 15 зазнали пошкоджень на 30-80%. Місто Хоррамшахр (населення 1980 р. 300 000 осіб) було найважливішим портом Ірану в Перській затоці. Після війни знищено 80% його будівель. Наслідки у сільській місцевості були однаково значними: понад 30% сіл у 5 найбільш постраждалих від війни провінціях було повністю знищено, інші отримали серйозні пошкодження. Грошова оцінка: збитки щодо населених пунктів могли перевищувати 18 млрд \$.

Політики відбудови Ірану

Уряд пропонував програми економічної стабілізації та структурної перебудови. Обіцянки зводилися до зняття контролю за більшістю цін; продажу націоналізованих галузей приватному сектору; ліквідації субсидій (в основному); запровадженні єдиного валютного курсу; знеціненні та конвертації ріалу; взятті під контроль дефіциту бюджету урядом.

По факту ж замість шести обмінних курсів ріалу було створено три, два з яких не відповідали умовам ринку та були переоцінені; намагання продати держпідприємства стали марними — вони були застарілими, неефективними, що означало втрату грошей для потенційного покупця; прибуткові підприємства на продаж вирішили не виставляти; спроби підняти економіку завдяки залученню іноземних коштів зростили державний борг і не сприяли довірі позичати країні ще; продовжилися спекуляції на ринку товарів.

→ Національні плани відбудови

Для поствоєнного відновлення провінцій було створено вертикальну централізовану систему державних органів. План соціально-економічного та культурного розвитку Ірану передбачав три етапи відбудови економіки.

Перший етап (1989-1993)

Зусилля спрямовуються на повне використання наявних виробничих потужностей, інфраструктури та людських ресурсів. Акцент також робиться на сільському господарстві та розвитку сільських районів.

Мета етапу — відновити економіку, збільшити експорт нафти для отримання якомога більшої кількості валюти. Основні державні програми — структурна перебудова та стабілізація, інвестиції в нафтовий сектор.

Другий етап (1994-1998)

Використання доходів від нафти для досягнення економічного зростання та збільшення доходу на душу населення шляхом розширення виробничих потужностей та інвестицій, що створюють робочі місця.

Третій етап (1999-2003)

Консолідація процесу економічного зростання, незалежнення його від нафтового сектора.

→ Плани реконструкції

Є три рівні планів реконструкції. Вони різняться масштабом та виконавцями цих планів.

Вид плану	Об'єкт плану	Реалізатор
Плани «Національного сектору»	Великі промислові та інфраструктурні проєкти	Міністерства
Плани «Народного сектору»	Реконструкція житлових та комерційних об'єктів	Власники цих об'єктів
Плани «Регіонального сектору»	Програми регіонального розвитку та проєкти міського чи сільського обслуговування	Місцеві штаби реконструкції

Роль уряду в цих планах обмежувалася інвестуванням у виробничі підрозділи, що створюють робочі місця, наглядом за процесами реконструкції, наданням технічних послуг та фінансовою допомогою. Уряд також відповідав за оснащення державних установ відповідним обладнанням і кваліфікованою робочою силою, а також за доставку основних будівельних матеріалів до об'єктів проєкту.

У фінансовому плані державний сектор сприяв реконструкції завдяки:

- інвестиціям в інфраструктуру;
- забезпеченню технічним та управлінським персоналом;
- відшкодуванню населенню частини втрат, пов'язаних з війною;
- наданню кредитів, позик та інших банківських послуг.

→ Підтримка міжнародних організацій

Компанії із Західної Європи, Японії, Росії та США (як субпідрядники) брали участь у реконструкції нафтових установок та долучалися до інших великих промислових та інфраструктурних проєктів.

Уряд Ірану позичив понад 30 млрд \$ в іноземних урядів та фінансових та промислових установ протягом війни та за кілька років після її завершення. Безпосередніми наслідками цієї макроекономічної політики були вища інфляція, більший розрив між доходами багатих і бідних, а також більший державний борг.

→ Підтримка місцевих громад

Уряд розглядав мешканців громад на постраждалих територіях як один зі значущих активаторів руху відбудови.

Директива про Комплексний національний план реконструкції Вищої ради закликала до стратегії відбудови, яка ґрунтується на здібностях людей у зонах, що постраждали від війни, і яка підкреслює важливість «дотримання культурних, традиційних і психологічних особливостей людей у кожній місцевості...».

Держава очікувала, що особи, які покинули свої домівки, повернуться та власними силами допомагатимуть відбудові. Твердження про те, що жителі постраждалих районів будуть залучені до процесу відновлення, не виправдало себе, крім випадків реконструкції власного приватного житла.

→ Міська реконструкція

Міста реконструюються на колишніх місцях. Стратегія відбудови зосереджується спочатку на реконструкції виробничих секторів економіки, а потім на інфраструктурі, житловому будівництві та послугах. Мета — забезпечити поступове заселення пошкоджених населених пунктів з урахуванням швидкості доступності житла та роботи.

Для міських комерційних закладів уряд виплачував до 1,5 млн ріалів і допомагав з оформленням банківських кредитів.

→ Реконструкція житла

Перед відбудовою житлового сектору був створений прогноз щодо кількості населення, яке повернеться на територію, зруйновану війною.

Уряд уникнув реконструкції багатоквартирних комплексів, будівництва будинків до повернення власників у населені пункти.

Деяка фінансова допомога була доступна будівельникам споруд, але акцент на самопомозі змушував їх покладатися на місцеві технології та ресурси.

На реконструкцію міських багатоквартирних житлових будинків держава сплачувала до 6 млн ріалів (на той час близько 8 тис. \$ ≈ 19 тис. \$ у 2022 році) + вартість будматеріалів.

Власники несли відповідальність за проектування та реконструкцію своїх установ. Мала місце ситуативна допомога від штабів реконструкції з покриттям даху площею до 180 кв. м.

→ Промислова реконструкція

Великі господарські підприємства та галузі несли відповідальність за реконструкцію своїх об'єктів під керівництвом Міністерства важкої промисловості, Міністерства легкої промисловості або Міністерства гірничорудної промисловості.

Промислова перебудова була пріоритетом іранського уряду, однак не було достатньої уваги до промислової безпеки як критерій планування, додавання покращених систем запобігання аварій, або інших спроб пом'якшити потенційні промислові катастрофи.

→ Підсумки реконструкції

У період з 1995 по 2004 рр. внесок у будівельний сектор становив в середньому 29% ВВП. Номінальна вартість державних витрат на розвиток будівництва, житла, і програм розвитку міст також зросли в цей період в середньому на 31% на рік, досягнувши рекордних 467 млн \$ у 2004 фінансовому році. Більшість державних витрат на розвиток було спрямовано на програми розвитку міст, державні будівлі та проекти житлового будівництва.

Здебільшого кошти та зусилля зосередили на відбудові великих міст, сільська місцевість значно відставала у будівництві житла. Не маючи де жити, люди імпровізували, створюючи солом'яні хатки.

В одному із соціологічних досліджень² 2020 року було виявлено, що близько 84% мешканців, достатньо дорослих, щоб пам'ятати довоєнні роки, сказали, що до 1980 року їхнє фінансове становище було кращим, ніж за всі десятиліття після закінчення війни.

Ще 78% респондентів сказали, що до війни стан їхніх господарств був кращим. Це, на думку дослідників, «свідчило про неухважність планувальників реконструкції до пріоритетів відбудови в очах людей».

Загалом 95% опитаних жителів Хузестану сказали, що обсяг грантового фінансування від уряду на реконструкцію був нижчим очікуваного, тоді як 98% людей сказали, що розмір пропонованих банківських позик є недостатнім. Як підсумували автори:

«реконструкція не тільки не покращила життя людей, а й призвела до погіршення довоєнних умов життя».

Наслідки такого нехтування посилюються. У 2020 році Хузестан знаходився на 5 місці з безробіття з 31 провінції Ірану та став 3-м регіоном з найнижчим рівнем грамотності. У провінції не вистачає близько 14 000 вчителів, у лікарнях лише 154 ліжка на 100 000 населення, а близько 6 000 га землі в провінції офіційно віднесені до категорії тих, що не піддаються обробці. Крім усього цього, 2020 року в провінції спостерігалася інфляція на рівні 36,4%.

Висновки

Іранський план щодо післявоєнного відновлення зазнав невдачі.

Револьюційні політики, запроваджені перед війною, гальмували процес економічного відновлення держави.

Владні кола рухали думку про те, що відбудова має здійснюватися ідейно, посилаючи заклики згори вниз, однак за відсутності спільного розуміння процесів така стратегія не виправдала себе. Відповідальність лягла на мешканців зруйнованих будинків. Людський ресурс було переоцінено.

Політичні сили визначили пріоритетом відбудови великі промислові нафтові вузли, потім — інші підприємства. Відповідно, лівова частка державної підтримки на відбудову надходила саме туди. Натомість низькі ціни на іранські енергоресурси після війни не приносили достатньої грошової маси для відбудови та розвитку країни.

Подальші кроки уряду після війни поглибили проблеми із заробітком, отриманням житла та його наймом: оренда житла в Тегерані у порівнянні з довоєнним періодом зросла у вартості на 135%, застава при оренді житла виросла до 900%.

Нестабільна політична та економічна ситуація в країні спричинила значний відтік мізків. Попри позитивну демографічну ситуацію, молоді іранці не стали «вікном можливостей» для економіки, будучи неосвіченими та не маючи постійного заробітку.

Райони, що були охоплені війною, зараз є депресивними в плані розвитку.

Отже, більше ніж за три десятиліття відновлення іранських провінцій залишилося незавершеним.

2. Вибірку становили жителі провінції Хузестан, що найбільше тоді постраждала від війни.

Уроки Ірану для України:

- ❏ Цінувати, однак не переоцінювати самозарадність;
- ❏ Вкладатися в освіту населення;
- ❏ Давати свободу підприємництву;
- ❏ Диверсифікувати економіку;
- ❏ Для відбудови залучати пріоритетніше безповоротну допомогу, а не кредити;
- ❏ Приділяти посилену увагу демографії, житлу та умовам для вимушено переміщених осіб у періоді відновлення від війни.

Funded by
the European Union

Institute
of Analysis
and Advocacy

Інститут
аналітики
та адвокації

Цей матеріал підготовлений в рамках комплексної роботи
“Дослідження практик відновлення країн після руйнації”.

Повний текст дослідження й методологія будуть доступні у розгорнутому
матеріалі команди АЦ “Інститут аналітики та адвокації” згодом.

Детальніше про нас: iaa.org.ua

Якщо Ви маєте пропозиції або доповнення, які на Вашу думку, нам слід
врахувати для покращення цього дослідження, напишіть нам на адресу:

mail@iaa.org.ua

або у соціальні мережі:
facebook.com/iaa.org.ua.

Автор: Віталій Набок

Дизайн: Катерина Кисла, Олена Овсяник

Віримо у нашу перемогу!
Все буде Україна!

Цю публікацію було підготовлено за фінансової підтримки Європейського Союзу.

Її вміст є виключною відповідальністю ГО «Інститут аналітики та адвокації»
і не обов'язково відображає погляди Європейського Союзу